

EDÍCIA CIVILIZÁCIA

TIM MARSHALL

SILA GEOGRAFIE

V 21. STOROČÍ

Desať máp
budúcnosti
nášho sveta

Objavili sa názory, že „plochý svet“ predsa existuje, pretože pre finančné transakcie a komunikáciu v kyberpriestore neexistujú vzdialenosti a tvar krajiny nehrá žiadnu úlohu. V takomto svete však žije iba malá časť ľuďí, egyptskí farmári sú stále závislí od vody z Etiópie.

premedia

SVĚTOVÉ DEJINY

premedia

TIM MARSHALL V SLOVENČINE

V zajatí geografie

*Desať máp, ktoré vám povedia všetko,
čo chcete vedieť o globálnej politike*

Rozdelený svet

Prečo žijeme v epoche múrov

Zomrieť pre vlajku

Moc a politika národných symbolov

Tieňohra

Príbeh o poslednej vojne v Európe

Sila geografie v 21. storočí

Desať máp budúcnosti nášho sveta

TIM MARSHALL

**SILA GEOGRAFIE
V 21. STOROČÍ**

Z angličtiny preložil IGOR OTČENÁŠ

premedia

Tim Marshall: Sila geografie v 21. storočí
Prvé vydanie

Copyright © 2021 by Tim Marshall
All rights reserved.

Translation © Igor Otčenáš, 2021
Slovak edition © Vydavateľstvo Premedia, 2021
ISBN 978-80-8159-987-3

*Mladej generácii, ktorá zažila covid.
Prišiel váš čas!*

Obsah

Úvod	9
1. Austrália	17
2. Irán	47
3. Saudská Arábia	79
4. Spojené kráľovstvo	111
5. Grécko	143
6. Turecko	169
7. Sahel	197
8. Etiópia	229
9. Španielsko	255
10. Vesmír	287
Bibliografia	313

ÚVOD

*Sokol nepočuje sokoliara,
veci sa rozpadajú a stred to neudrží.*

Druhý príchod, W. B. Yeats

OBROVSKÁ PEVNOSŤ ZVANÁ IRÁN A JEHO DÁVNY NEPRIATEĽ SAUDSKÁ Arábia ležia na Blízkom východe oproti sebe na opačných brehoch Perzského zálivu. V južnej časti Tichého oceánu je Austrália zakliesnená medzi dve najmocnejšie veľmoci dnešných čias: Spojené štáty a Čínu. Grécko a Turecko v Stredomorí súperia už celé storočia, ale násilný spor medzi nimi môže vzbĺknúť aj zajtra.

Vitajte v treťom desaťročí 21. storočia. Éra studenej vojny, keď celému svetu dominovali Spojené štáty a Sovietsky zväz, je už len ďalekou spomienkou. Vstupujeme do nových čias veľmocenského súperenia, keď na proscénium vychádza množstvo rôznych protagonistov, dokonca aj v malých rolách. A geopolitická dráma sa dokonca prenáša aj mimo pozemského kráľovstva, pretože krajiny si už vymedzujú priestor aj v atmosfére, na Mesiaci i ďalej.

Usporiadanie platné niekoľko generácií sa zrazu stáva dočasným a človeka to vystraší. Ale stávalo sa to predtým, stáva sa to teraz a bude sa to stávať znovu. Istý čas sme smerovali k „multipolárnemu“ svetu, ale po druhej svetovej vojne bol nastolený nový poriadok: bipolárna éra. Na jednej strane bol kapitalistický systém vedený Spojenými štátmi, na druhej systém komunistický, pôsobiaci na území pokrývanom ruským impériom a Čínou. To trvalo sotva päťdesiat až osemdesiat rokov, v závislosti od toho, kde ste vytýčili hranice. Niektorí analytici označili deväťdesiate roky 20. storočia za desaťročie „unipolarity“, počas ktorého nemala americká moc takmer žiadneho súpera. Dnes je však jasné, že sa vraciame k tomu, čo bolo normou po väčšinu ľudskej histórie – k dobe mnohostranného mocenského súperenia.

Je ťažké presne určiť, kedy sa to začalo, pretože sa nestalo niečo, čo by túto zmenu vyvolalo. Ale sú také chvíle, keď zachytíte záblesky niečoho a inak nepreniknuteľný svet medzinárodnej politiky sa stáva jasnejším. Mal som takýto zážitok v jednu dusnú letnú noc v roku 1999 v Prištine, vtedy ešte rozvrátenom hlavnom meste Kosova. Rozpad Juhoslávie v roku 1991 viedol k rokom vojny a krviprelievania. Lietadlá NATO zbombardovali srbské jednotky mimo Kosova a jeho pozemné sily čakali na rozkaz vstúpiť do provincie z juhu. V priebehu dňa som zachytil fámy, že z Bosny vyrazila ruská vojenská kolóna, aby si Rusko zachovalo svoj tradičný vplyv na srbské záležitosti.

Ruský medveď bol v tom čase už roky mimo hry, zbedačený, zneistený, tieň seba samého. Len sa bezmocne prizeral, ako NATO „postupuje“ k jeho západným hraniciam, pretože krajiny, ktoré si kedysi podmanil, jedna za druhou volili vlády, ktoré sa zaviazali vstúpiť do NATO a/alebo do Európskej únie. Jeho vplyv slabol aj v Latinskej Amerike a na Blízkom východe. Ale v roku 1999 sa Moskva rozhodla postaviť západným mocnostiam zoči-voči: potiaľto a už ani o krok ďalej. Kosovo bolo hranicou nakreslenou v piesku. Prezident Jelčín nariadil ruským vojskám zasiahnuť (aj keď sa objavili úvahy, že svoju úlohu v tomto rozhodnutí už zohral aj kovaný nacionalistický politik Vladimir Putin, ktorý sa mal čoskoro objaviť na scéne).

Keď nadržanom zarachotila na hlavnej prištinskej ulici ruská obrnená technika, mieriaca na kosovské letisko na kraji mesta, bol som práve tam. Prezident Clinton sa údajne dozvedel o príchode Rusov do Prištiny pred vstupom vojsk NATO z mojej reportáže nazvanej *Rusi sa valia mestom a späť na svetovú scénu*. Netvrďím, že to bol materiál hodný Pulitzerovej ceny, ale ako prvý náčrt histórie splnil svoju úlohu. Rusi sa rozhodli vymedziť svoju úlohu v najväčšej politickej udalosti toho roka a oznámili, že sa postavili proti prívalovej vlne histórie, ktorá sa dovtedy hnala proti nim. Koncom 20. storočia nemali Spojené štáty vlastne žiadneho súpera a Západ, ako sa zdalo, triumfoval na celom svete. Ale protitlak sa začal. Rusko už síce nebolo obávanou mocnosťou ako kedysi – už bolo len jednou z mnohých, ale Rusi boli odhodlaní vybojovať si miesto, kam podľa seba patrili. A budú to dokazovať v Gruzínsku, na Ukrajine, v Sýrii a všade inde.

O štyri roky neskôr som sa ocitol v jednom z najposvätnějších miest šiitského islamu, v irackom meste Karbale. Koalícia krajín pod americko-britským vedením zvrhla Saddáma Husajna, ale odpor to nezlomilo. Mnohé šiitské náboženské tradície boli za Saddáma (sunnitského moslima) zakázané, napríklad rituálne sebabičovanie. Jedného spaľujúceho horúceho dňa som pozoroval viac ako milión šiitov prichádzajúcich do Karbaly z celej krajiny. Mnoho mužov si bičovalo chrbty a rezalo čelá, kým nemali telá zmáčané krvou, ktorá z nich kvapkala na cesty a farbila ich prach do červena. Uvedomoval som si, že veľká šiitská mocnosť na východnej hranici Irán nebude váhať s akýmkoľvek trikom, aby pomohla vytvoriť v Iraku vládu s prevahou šiitov, ktorú potom Teherán použije s ešte väčšou razanciou ako nástroj s cieľom presadiť svoju moc smerom na západ po celom Blízkom východe a nadviazať spojenectvo so Sýriou a s Libanomom. V dôsledku geografie a politiky bolo niečo také takmer nevyhnutné. Moja úvaha v ten deň sa niesla v tomto duchu: „Zdá sa to ako náboženská záležitosť, ale ide aj o politiku a tento tranz rozčerí hladinu ďaleko v Stredomorí.“ Politická rovnováha sa zmenila a rozširujúci sa dosah moci Iránu bude výzvou dominancii Spojených štátov v regióne. Karbalá bola pozadím, na ktorom sa začali črtáť obrysy nového obrazu. Žiaľ, s prevahou jednej farby – krvavočervenej.

Toto boli len dva zárodočné okamihy, ktoré pomohli vytvoriť komplikovaný svet, v ktorom sa dnes nachádzame a v ktorom nekončné množstvo síl vytvára tlak a protitlak, následkom čoho medzi nimi občas prepukne konflikt ako za oných čias, keď sme to nazývali „hrou veľmocí“. Oba zážitky boli pre mňa čímsi ako smerovníkom k tomu, k čomu teraz mierime. Začalo to byť oveľa jasnejšie po udalostiach v Egypte, Líbyi a Sýrii v prvom desaťročí tohto storočia. Vojenským pučom bol zvrhnutý egyptský prezident Mubarak, pričom armáda skryla svoju kradmú ruku za pouličné násilnosti, v Líbyi bol zvrhnutý a zavraždený plukovník Kaddáfí a v Sýrii visela moc prezidenta Asada na vlásku až do chvíle, než ho zachránili Rusi a Iránci. Vo všetkých troch prípadoch dali Američania najavo, že o diktátorov, s ktorými celé desaťročia obchodovali, už nestoja. Spojené štáty v priebehu ôsmich rokov Obamovho úradovania postupne odišli z medzinárodnej scény, čo pokračovalo ďalšie šty-

ri roky za Trumpa. Medzitým sa ako nové svetové veľmoci začali presadzovať India, Čína a Brazília. Rapídny rozvoj ich ekonomík si vyžadoval expanziu vlastného globálneho vplyvu.

Mnohým sa nepáči myšlienka, že Spojené štáty hrali vo svete v období po druhej svetovej vojne úlohu „svetového policajta“. Podľa toho, ako kto chce, môžeme uviesť pozitívne i negatívne príklady, ako si túto úlohu plnili. Lenže platí, že ak neexistuje policajt, začnú byť rôzne frakcie policajtmi vo vlastnom okolí. A ak ide o súperiace frakcie, riziko nestability sa zvyšuje.

Ríše vznikajú a zanikajú. Spojenectvá sa vytvárajú a zasa rozpadajú. Usporiadanie Európy po napoleonských vojnách trvalo šesťdesiat rokov; „tisícročná ríša“ trvala sotva viac ako jedno desaťročie. Je nemožné predvídať, ako sa v nasledujúcich rokoch zmení rovnováha síl. Nepochybne tu máme hospodárske a geopolitické giganty, ktoré majú trvalý vplyv na svetové záležitosti: Spojené štáty a Čínu. No platí to aj pre Rusko, zoskupenie európskych krajín v Európskej únii a Indiu s jej rýchlo rastúcou hospodárskou silou. Lenže svoje roly zohrávajú aj malé krajiny. Geopolitika znamená vytváranie spojenectiev a práve v tomto čase tektonického pohybu svetového poriadku potrebujú aj veľmoci mať na svojej strane malé mocnosti, čo platí aj naopak. Krajiny ako Turecko, Saudská Arábia a Spojené kráľovstvo majú takto možnosť zaujať strategické miesto ako mocnosti budúcnosti. Kaleidoskop je zatiaľ stále rozhodnený a jeho jednotlivé kúsky ešte neposkladané.

V roku 2015 som napísal knihu *V zajatí geografie*, v ktorej som sa zamerlal na to, ako geografia ovplyvňuje globálnu politiku a formuje rozhodnutia, ktoré dokážu robiť krajiny a ich vodcovia. Písal som o geopolitike Ruska, Číny, Spojených štátov, Európy, na Blízkom východe a v Afrike, Indie a Pakistanu, Japonska a Kórey, v Latinskej Amerike a v Arktíde. Chcel som sa sústrediť na najväčších hráčov, na veľké geopolitické bloky alebo regióny a načrtnúť tak celkový geopolitický prehľad. Ale veľa zostalo nedopovedaného. Hoci Spojené štáty zostávajú jedinou krajinou schopnou udržiavať rešpektovanú námornú vojenskú silu v dvoch oceánoch súčasne, Indiu a Čínu stále oddeľujú Himaláje a Rusko je stále zraniteľné na rovinách smerom od západu, ustavične sa objavujú nové geopolitické faktory aj ďalší hráči hodní pozornosti, disponujúci silou formovať našu budúcnosť.

Vo svojej novej knihe *Sila geografie v 21. storočí* sa v podobnom duchu ako v knihe *V zajatí geografie* pozerám na pohoria, rieky, moria a betónové múry ako na jestvujúcu geopolitickú realitu. Geografia je kľúčovým faktorom, ktorý stanovuje, čo ľudstvo môže a čo nie. Áno, politici sú dôležití, ale geografia je dôležitejšia. Ľudia sa dnes nerozhodujú ani sa v budúcnosti nikdy nebudú rozhodovať oddelene od fyzického kontextu rozhodnutí. Východiskovým bodom príbehu každej krajiny je jej poloha a vzťah k susedom, prístup k námorným trasám a prírodným zdrojom. Žijete na ostrove bičovanom vetrom kdesi na okraji Atlantického oceánu? Žijete teda na skvelom mieste, kde sa dá skrotiť vietor a vlnobitie. Žijete v krajine, kde slnko svieti 365 dní do roka? Nainštalujete si solárne panely. Žijete v regióne, kde sa ťaží kobalt? To môže byť požehnaním i prekliatím.

U niektorých ľudí stále pretrváva pohrdavý postoj, že takýto východiskový bod je deterministický. Objavili sa názory, že „plochý svet“ predsa existuje, pretože pre finančné transakcie a komunikáciu v kyberpriestore neexistujú vzdialenosti a tvar krajiny nehrá žiadnu úlohu. V takomto svete však žije iba malá časť ľudí, ktorí sa môžu dorozumievať prostredníctvom videohovorov a potom preletieť ponad pohoria a moria na osobné stretnutie, lenže s niečím takým nemá skúsenosť väčšina z takmer ôsmich miliárd obyvateľov planéty. Egypťskí farmári sú stále závislí od vody z Etiópie. Pohoria severne od Atén stále komplikujú obchodovanie s Európou. Geografia nie je osud – voľbu, čo sa stane, má ľudstvo –, ale záleží na nej.

Je mnoho faktorov, ktoré prispeli k tomu, čo bude neistým a rozdeleným desaťročím, ktoré nás v novej ére čaká. Globalizácia, antiglobalizácia, covid-19, technologická a klimatická zmena, to všetko malo a má svoje dôsledky a v knihe *Sila geografie v 21. storočí* sa tomu budem venovať. Osobitnú pozornosť zameriam na niektoré udalosti a konflikty nášho storočia s ďalekosiahlymi potenciálnymi dôsledkami pre multipolárny svet.

Irán bude napríklad ovplyvňovať budúcnosť na Blízkom východe. Ak si chce ako vydedenecký štát, ktorý túži disponovať nukleárnymi zbraňami, zachovať vplyv v Stredomorí, musí si udržať otvorený šiitský „koridor“ cez Bagdad, Damask a Bejrút. Jeho regionálny rival Saudská Arábia, krajina postavená na rope a piesku, vždy považovala Spojené štáty za svojho spojenca. Lenže úmerne s poklesom dopytu

po rope a s rastom energetickej nezávislosti Spojených štátov bude ich záujem na Blízkom východe pomaly slabnúť.

V iných kútoch sveta nevyvoláva spory ropa, ale voda. Etiópia ako „vodojem Afriky“ disponuje kľúčovou výhodou oproti svojim susedom, obzvlášť Egyptu. To je jedno z kľúčových miest potenciálnych „vojen o vodu“ tohto storočia, no súčasne i dôkazom moci technológie, keďže Etiópia sa snaží zmeniť svoj osud pomocou využitia hydroelektrární.

Taká možnosť v mnohých oblastiach Afriky neexistuje, čo sa týka napríklad oblasti Sahelu, rozľahlej úhorovej pustatiny, posiatej krovinami, na južnom okraji Sahary, vojnu zmietaného regiónu, ktorý sužujú staroveké geografické a kultúrne rozdiely a ktorého časti sú dnes v moci al-Káidy a ISIS. Mnoho ľudí odtiaľ uteká na sever smerom do Európy. To môže už aj tak veľkú humanitárnu krízu ešte zhoršiť.

Grécko ako brána do Európy je jednou z prvých krajín, ktoré pociťujú dôsledky nových vln emigrácie. Vďaka svojej geografickej polohe sa táto krajina v nasledujúcich rokoch ocitne aj v samom centre jedného z budúcich geopolitických sporov, totiž sporu vo východnom Stredomorí, kde boli nedávno objavené plynové polia, pre ktoré sa dve členské krajiny Európskej únie ocitli na hranici ozbrojeného konfliktu s čoraz agresívnejším Tureckom. Turecko síce napína svaly vo východnom Stredomorí, ale jeho ambície sú oveľa väčšie. Svoju „neoosmanskú“ agendu odvodzuje od vlastnej imperiálnej histórie a postavenia na križovatke Východu a Západu. Jej cieľom je naplniť osudovú predurčenosť Turecka stať sa veľkou globálnou mocnosťou.

Ďalšia krajina, ktorá stratila svoje impérium, teda Spojené kráľovstvo, skupina chladných ostrovov na západnom konci Stredoeurópskej nížiny, stále hľadá svoju novú rolu. Po brexite ju môže nájsť v podobe stredne veľkej európskej mocnosti, ktorá si upevňuje politické a hospodárske väzby vo svete. Čelí však domácim i zahraničným výzvam, napríklad tomu, ako sa vyrovnáť s možnosťou nezávislosti Škótska.

Hrozba rozpadu v dôsledku regionálneho nacionalizmu visí aj na juhu, teda nad Španielskom, jednou z najstarších krajín. Európska únia nemôže podporovať boj Kataláncov za nezávislosť,

lenže potláčanie záujmov štátu, ktorý chce vyletieť z hniezda, by mohlo otvoriť dvere ruskému a čínskemu vplyvu v rámci Európy. Španielsko je stelesnením krehkosti niektorých národných štátov a nadnárodných aliancií v 21. storočí.

Ale vari najfascinujúcejším vývojom súčasnosti je zhadzovanie pozemskej tiaže geopolitického mocenského boja a jeho prechod do vesmíru. Kto je majiteľom vesmíru? Ako to rozhodnúť? Žiadna „konečná hranica“ tam neexistuje. Lenže teraz to začína byť nanajvýš aktuálne, pričom, ako je známe, na hraniciach to obvykle býva divoké a nevládne tam zákon. Nad určitou výškou už suverénne teritórium neexistuje; ak chcem umiestniť svoj satelit vyzbrojený laserom nad vašu krajinu, na základe ktorého zákona mi poviete, že to nesmiem? S toľkými krajinami, ktoré sa usilujú o prvenstvo vo vesmíre, a so súkromnými spoločnosťami zapájajúcimi sa do šarvátok je pripravená pôda na nebezpečne vyhrotené preteky v zbrojení. Pokiaľ sa, pravda, nepoučíme z chýb minulosti a neakceptujeme množstvo výhod medzinárodnej spolupráce.

Začnime však dolu na zemi, na mieste, ktoré bolo celé stáročia izolované a nepoznané, ale dnes je v našom príbehu vzhľadom na svoju polohu medzi Čínou a Spojenými štátmi a vzhľadom na to, že disponuje silou schopnou ovplyvňovať dianie v indicko-ticho-oceánskom regióne, kľúčovým hráčom: na ostrovnom kontinente zvanom Austrália.

1. kapitola

AUSTRÁLIA

Hraj tvrdo, až pokiaľ to ide. Rozdrv ich na prach.

Don Bradman, hráč kriketu

MALAJZIA

MALAJZIA

SINGAPUR

Borneo

Sulawesi

I N D O N É Z I A

Sumatra

Bandské more

Sundský prieliv

Jáva

Lombocký prieliv

VÝCHODNÝ TIMOR

Timorské more

Darwin

I N D I C K Ý

20°

Obraťte Ruku

O C E Á N

A U S

Južná Austrália

Perth

500míl 500km

100°

40°

120°

TICHÝ OCEÁN

140°

Rovník

130°

Z I A

NOVÁ GUINEA

PAPUA NOVÁ GUINEA

ŠALAMÚNOVÉ OSTROVY

Arafurské more

KORALOVÉ MORE

Severné eritórium

Queensland

AUSTRÁLIA

26°

Južná Austrália

Brisbane

Nový Južný Wales

Sydney

Adeláide

Teritórium austrálskeho hlavné mesta CANBERRA

Viktória

Melbourne

Tasmánske more

Tasmánia

120°

130°